



Sygn. akt I UK 136/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 5 kwietnia 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jolanta Frańczak (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Bogusław Cudowski

SSN Piotr Prusinowski

w sprawie z odwołania A. U.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych
o prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 5 kwietnia 2016 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 2 grudnia 2014 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy - Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w C. wyrokiem z dnia 2 października 2013 r. oddalił odwołanie ubezpieczonego A. U. od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 25 kwietnia 2013 r. odmawiającej

ubezpieczonemu przyznania renty z tytułu niezdolności do pracy bowiem, mimo że został on uznany za całkowicie niezdolnego do pracy od dnia 14 maja 2012 r., to jednak w ostatnim dziesięcioleciu zarówno przed zgłoszeniem wniosku o rentę, jak i przed powstaniem niezdolności do pracy, nie wykazał wymaganego pięcioletniego okresu składkowego i nieskładkowego.

Sąd Okręgowy ustalił, że ubezpieczony A. U., urodzony w dniu 25 listopada 1953 r., złożył wniosek o przyznanie prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy w dniu 8 marca 2013 r. Orzeczeniem lekarza orzecznika ZUS z dnia 29 marca 2013 r. ubezpieczony uznany został za całkowicie niezdolnego do pracy od dnia 14 maja 2012 r. do dnia 30 kwietnia 2015 r. Organ rentowy uznał ubezpieczonemu okresy składkowe w łącznym wymiarze 11 lat, 11 miesięcy i 10 dni oraz okresy nieskładkowe w wymiarze 5 miesięcy i 29 dni. Dodatkowo ubezpieczony podlegał ubezpieczeniu społecznemu rolników od dnia 1 lipca 1982 r. do dnia 30 września 2003 r., w tym od dnia 1 lipca 1982 r. do dnia 30 czerwca 1987 r. zwolniony był z obowiązku opłacania składek jako młody rolnik.

Powołując się na treść art. 57 i art. 58 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (obecnie jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 748 ze zm.) Sąd Okręgowy wskazał, że ubezpieczony nie spełnił warunku posiadania pięcioletniego okresu składkowego i nieskładkowego w ostatnim dziesięcioleciu zarówno przed powstaniem niezdolności do pracy lub przed zgłoszeniem wniosku o świadczenie. W dziesięcioleciu poprzedzającym powstanie niezdolności do pracy (tj. od dnia 14 maja 2002 r. do dnia 13 maja 2012 r.) wykazał jedynie 3 lata, 3 miesiące i 24 dni, a w poprzedzającym zgłoszenie wniosku o rentę (tj. od dnia 8 marca 2003 r. do dnia 7 marca 2013 r.) jedynie 3 lata, 3 miesiące i 19 dni. Zdaniem Sądu Okręgowego, ubezpieczonego nie obejmuje również przewidziane w art. 58 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych zwolnienie z obowiązku wykazania powyższego warunku, ponieważ przepis ten - w przypadku mężczyzn - obejmuje ubezpieczonych legitymujących się orzeczeniem o całkowitej niezdolności do pracy oraz równocześnie posiadających okres składkowy wynoszący 30 lat. O ile ubezpieczony jest całkowicie niezdolny do pracy, to nie spełnił on warunku dotyczącego okresów składkowych bowiem wykazał 11 lat, 11

miesiący i 10 dni tych okresów. Sąd Okręgowy uznał, że w sprawie brak jest podstaw do zastosowania art. 10 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, przewidującego możliwość uwzględnienia przy ustalaniu prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy także okresów ubezpieczenia społecznego rolników, za które opłacono przewidziane w przepisach składki, jeżeli okresy składkowe i nieskładkowe ustalone na zasadach określonych w art. 5-7 są krótsze od okresu wymaganego do przyznania renty, w zakresie niezbędnym do uzupełnienia tego okresu. Przepis art. 58 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, jako wyjątek od reguły przewidującej konieczność wykazania wymaganych okresów składkowych i nieskładkowych w ostatnim dziesięcioleciu przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed powstaniem niezdolności do pracy należy interpretować ściśle, zgodnie z jego literalnym brzmieniem, a więc przy uwzględnieniu wyłącznie okresów składkowych wymienionych w art. 6 tej ustawy.

Od powyższego wyroku apelację wywiódł ubezpieczony zarzucając naruszenie przepisów prawa procesowego, a mianowicie błędną ocenę zebranego w sprawie materiału dowodowego i ustalenie, że nie spełnił warunków z art. 57 i art. 58 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz że brak jest podstaw do zastosowania art. 10 ust. 2 ustawy. Powołał się na wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 2004 r., II UK 59/04 (OSNP 2005 nr 13, poz. 195), według którego w sytuacji, gdy ustalone na podstawie przepisów ustawy o emeryturach i rentach okresy składkowe i nieskładkowe okażą się krótsze od okresu wymaganego do uzyskania emerytury lub renty, uwzględnia się również i traktuje jako okresy składkowe okresy ubezpieczenia społecznego rolników, za które opłacono składki w zakresie niezbędnym do uzupełnienia tego okresu.

Sąd Apelacyjny - Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z dnia 2 grudnia 2014 r. zmienił zaskarżony wyrok oraz poprzedzającą go decyzję organu rentowego i przyznał ubezpieczonemu prawo do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy od dnia 1 marca 2013 r. do dnia 30 kwietnia 2015 r.

Sąd Apelacyjny stwierdził, że Sąd pierwszej instancji prawidłowo ustalił stan faktyczny, ale wywiódł błędne wnioski prawne. W niniejszej sprawie istota sporu sprowadzała się do ustalenia, czy ubezpieczony legitymuje się wymaganym

okresem składkowym i nieskładkowym, zgodnie z art. 58 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, a w szczególności, czy okres jego ubezpieczenia rolniczego można zaliczyć do całego okresu składkowego. W tej kwestii Sąd Apelacyjny nie podzielił stanowiska Sądu pierwszej instancji, jakoby art. 58 ust. 4 ustawy, jako wyjątek od reguły przewidującej konieczność wykazania wymaganych okresów składkowych i nieskładkowych w ostatnim dziesięcioleciu przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed powstaniem niezdolności do pracy, należało interpretować ściśle, przy uwzględnieniu wyłącznie okresów składkowych wymienionych w art. 6. Przepis art. 10 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych wyraźnie wskazuje, że okresy wymienione w ust. 1 pkt 1 tego przepisu uwzględnia się także przy ustalaniu prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy, jeżeli okresy składkowe i nieskładkowe ustalone na zasadach określonych w art. 5-7 są krótsze od okresu wymaganego do przyznania renty, w zakresie niezbędnym do uzupełnienia tego okresu. Wbrew ustaleniom Sądu pierwszej instancji, okresy ubezpieczenia społecznego rolników, za które opłacono przewidziane w odrębnych przepisach składki, należy zatem uwzględnić do wymaganego całego okresu składkowego, czyli do niezbędnych 30 lat okresu składkowego, o którym mowa w art. 58 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. W konsekwencji, zdaniem Sądu Apelacyjnego, do uznanych przez organ rentowy okresów składkowych należy ubezpieczonemu doliczyć okres opłacania składek na ubezpieczenie rolnicze od dnia 1 lipca 1987 r. do dnia 30 września 2003 r. w wymiarze 28 lat, 2 miesięcy i 10 dni, w tym okres podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników od dnia 1 lipca 1982 r. do dnia 30 czerwca 1987 r., kiedy to ubezpieczony był zwolniony z opłacania składek, jako młody rolnik. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Sądu Najwyższego, ten ostatni okres również należy traktować jako okres opłacania składek na ubezpieczenie społeczne rolników, albowiem ubezpieczony nie może ponosić ujemnych konsekwencji tego, że z mocy ustawy korzystał ze zwolnienia od opłacania składek.

Wyrok Sądu Apelacyjnego został w całości zaskarżony skargą kasacyjną wniesioną przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych, w której zarzucono naruszenie prawa materialnego, a mianowicie art. 58 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z

Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i przyjęcie, że zawarty w tym przepisie zwrot „udowodnił okres składkowy, o którym mowa w art. 6” można interpretować rozszerzająco przez objęcie nim także okresów opłacania składki na ubezpieczenie społeczne rolników, wymienionych w art. 10 ust. 1 pkt 1 tejże ustawy, co w konsekwencji spowodowało przyznanie ubezpieczonemu prawa do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy, w sytuacji, gdy nie legitymował się on wymaganym okresem składkowym wynoszącym 30 lat.

Skarżący w uzasadnieniu podstawy skargi stwierdził, że wykładnia językowa art. 58 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych prowadzi do oczywistego wniosku, że 30-letni staż pracy osoby ubiegającej się o rentę z tytułu niezdolności do pracy może być złożony tylko i wyłącznie z okresów składkowych wymienionych w art. 6. W innym wypadku takie zastrzeżenie umieszczone w tym przepisie przez ustawodawcę, nie miałoby sensu. Ponadto powołany przepis stanowiąc odstępstwo od ogólnej reguły, uprzywilejowuje grupę osób nielegitymujących się pięcioletnim okresem składkowym lub nieskładkowym w dziesięciolecie poprzedzającym datę złożenia wniosku o świadczenie lub datę powstania niezdolności do pracy. Dlatego warunki przyznania takim osobom świadczeń zostały przez ustawodawcę zastrzeżone przez zrezygnowanie z możliwości zaliczenia do 30-letniego stażu pracy okresów nieskładkowych, które należą do instytucji powszechnego systemu ubezpieczeń. Stąd tym bardziej uzupełnianie tego stażu okresami opłacania składek na ubezpieczenie rolnicze, a zatem instytucji spoza powszechnego systemu ubezpieczeń, jest nieuzasadnione.

Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy przez oddalenie odwołania ubezpieczonego, a także o orzeczenie o zwrocie renty z tytułu niezdolności do pracy wypłaconej ubezpieczonemu na podstawie zaskarżonego wyroku za okres od dnia 1 marca 2013 r. do dnia 28 lutego 2015 r. w kwocie 20.107,20 zł (art. 398¹⁶ k.p.c. w związku art. 415 k.p.c.).

W odpowiedzi na skargę kasacyjną ubezpieczony wniósł o jej oddalenie i zasądzenie od skarżącego na jego rzecz kosztów postępowania kasacyjnego i apelacyjnego, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ocenę zasadności podniesionego w skardze zarzutu, zgłoszonego w ramach pierwszej podstawy kasacyjnej, wypada rozpocząć od przypomnienia przesłanek warunkujących nabycie prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy, które określone są w art. 57 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Zgodnie z ust. 1 tego przepisu renta z tytułu niezdolności do pracy przysługuje ubezpieczonemu, który łącznie spełnia trzy warunki: jest osobą niezdolną do pracy (pkt 1), posiada wymagany okres składkowy i nieskładkowy (pkt 2), a niezdolność do pracy powstała w okresach enumeratywnie wymienionych w pkt 3 albo nie później niż w ciągu 18 miesięcy od ustania tych okresów (pkt 3). Z kolei w myśl ust. 2 art. 57 - przepisu ust. 1 pkt 3 nie stosuje się do ubezpieczonego, który udowodnił okres składkowy i nieskładkowy wynoszący co najmniej 20 lat dla kobiety lub 25 lat dla mężczyzny oraz jest całkowicie niezdolny do pracy. W stanie prawnym obowiązującym przed dniem 23 września 2011 r. (wejście w życie ustawy z dnia 28 lipca 2011 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych – Dz.U. z 2011 r., Nr 187, poz. 1112, dalej „ustawa zmieniająca”) obowiązywała wykładnia art. 57 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych dokonana w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2006 r., I UZP 5/05 (OSNP 2006 nr 19-20, poz. 305). Zgodnie z tą wykładnią, na podstawie art. 57 ust. 2 ustawy emerytalnej renta z tytułu niezdolności do pracy przysługuje ubezpieczonemu, który udowodnił okres składkowy i nieskładkowy wynoszący, co najmniej 20 lat dla kobiety lub 25 lat dla mężczyzny oraz jest całkowicie niezdolny do pracy, bez potrzeby wykazywania przewidzianego w 58 ust. 2 tej ustawy pięcioletniego okresu składkowego i nieskładkowego przypadającego w ciągu ostatniego dziesięciolecia przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed dniem powstania niezdolności do pracy. Oznaczało to, że ubezpieczony, o którym stanowi art. 57 ust. 2 nie musiał spełniać nie tylko warunku określonego w art. 57 ust. 1 pkt 3, ale również warunku ustanowionego w art. 57 ust. 1 pkt 2 w związku z - definiującym pojęcie wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego - art. 58 ust. 1 i 2.

Wykładnia ta nie spotkała się z akceptacją ustawodawcy, czego wyraz stanowi dodanie - z dniem 23 września 2011 r. przez art. 1 pkt 1 ustawy zmieniającej - do art. 58 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych ustępu 4. Zgodnie z dodanym ust. 4, przepisu art. 58 ust. 2, ustanawiającego w stosunku do osób, których niezdolność do pracy powstała w wieku powyżej 30 lat (art. 58 ust. 1 pkt 5) wymaganie legitymowania się co najmniej pięcioletnim okresem składkowym i nieskładkowym przypadającym w ciągu ostatniego dziesięciolecia przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed dniem powstania niezdolności do pracy - nie stosuje się do ubezpieczonego, który udowodnił okres składkowy, o którym mowa w art. 6, wynoszący co najmniej 25 lat dla kobiety i 30 lat dla mężczyzny oraz jest całkowicie niezdolny do pracy. Tym samym, od czasu wejścia w życie ustawy zmieniającej art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych nie może być już interpretowany jako przepis samodzielnie określający warunki wymagane do nabycia prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy, ale wyłącznie jako przepis łagodzący w stosunku do przesłanki wymienionej w art. 57 ust. 1 pkt 3 ustawy. Ubezpieczeni wskazani w hipotezie normy art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, u których stwierdzono całkowitą niezdolność do pracy i którzy legitymują się co najmniej 20 letnim (w przypadku kobiet) lub 25 letnim (w przypadku mężczyzn) okresem składkowym i nieskładkowym nie muszą bowiem wykazywać faktu powstania niezdolności do pracy w okresach wyszczególnionych w art. 57 ust. 1 pkt 3 lub w ciągu 18 miesięcy od ich ustania. Muszą jednak, stosownie do art. 57 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 58 ust. 1 pkt 5 i ust. 2 tej ustawy udokumentować co najmniej pięcioletni okres składkowy i nieskładkowy w dziesięcioleciu poprzedzającym datę wystąpienia z wnioskiem rentowym lub datę powstania niezdolności do pracy. Z tego ostatniego warunku, na mocy dodanego art. 58 ust. 4, ubezpieczonego będącego osobą całkowicie niezdolną do pracy zwalnia dopiero wykazanie co najmniej 25 letniego (w przypadku kobiet) lub 30 letniego (w przypadku mężczyzn) okresu składkowego, o jakim mowa w art. 6 ustawy (por. pkt 1 uzasadnienia projektu ustawy zmieniającej, Sejm RP VI kadencji, nr druku: 4343).

Sąd Najwyższy w swoim orzecznictwie wskazywał, że dodanie ust. 4 do art. 58 stanowiło wyraz braku zgody ustawodawcy na dotychczasową wykładnię prawa przyjętą w uchwale powiększonego składu Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2006 r., I UZP 5/05 i miało na celu wyraźne uregulowanie przesłanek warunkujących nabycie prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy (por. między innymi wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 września 2014 r., I UK 19/14, LEX nr 1511131). A zatem z obowiązku udokumentowania co najmniej pięcioletniego okresu składkowego i nieskładkowego w dziesięcioleciu poprzedzającym datę wystąpienia z wnioskiem rentowym lub datę powstania niezdolności do pracy zwolniony jest ubezpieczony całkowicie niezdolny do pracy, który legitymuje się 25 lub 30 letnim okresem składkowym wymienionym w art. 6 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Ustawodawca, w przeciwieństwie do regulacji zawartej w art. 57 ust. 2, łągódząc warunki nabywania prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy określone w art. 57 ust. 2, pominął całkowicie okresy nieskładkowe oraz uzupełniające, a uwzględnił wyłącznie okresy składkowe wymienione w art. 6, co wynika z literalnego brzmienia art. 58 ust. 4 ustawy.

W tym kontekście prawidłowo podnosi w uzasadnieniu skargi skarżący, że niedopuszczalna jest rozszerzająca wykładnia art. 58 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych polegająca na zaliczeniu do okresów składkowych, o których mowa w art. 6, okresów ubezpieczenia społecznego rolników, za które opłacono składki stosownie do treści art. 10 tej ustawy. Art. 10 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych zezwala na uwzględnianie okresów ubezpieczenia społecznego rolników, za które opłacono składki na ubezpieczenie społeczne przy ustalaniu prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy, jeżeli okresy składkowe i nieskładkowe ustalone na zasadach określonych w art. 5-7 są krótsze od okresu wymaganego do przyznania renty, w zakresie niezbędnym do uzupełnienia tego okresu wyłącznie w zakresie uregulowanym w art. 57 ust. 2 oraz art. 58 ust. 1 pkt 1-5 oraz ust. 2 ustawy. Natomiast art. 58 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych stanowi *lex specialis* w stosunku do przesłanek, określonych w art. 57 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 58 ust. 1 pkt 5 i ust. 2 ustawy. Oznacza to, że powinien być interpretowany i stosowany w sposób

restryktywny bowiem dopuszcza on jedynie dla ubezpieczonych całkowicie niezdolnych do pracy możliwość złagodzenia warunku posiadania wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego w ostatnim dziesięcioleciu przed złożeniem wniosku o rentę lub powstania niezdolności do pracy. Wobec wyraźnego pominięcia przez ustawodawcę okresów nieskładkowych, które należą do powszechnego systemu ubezpieczeń, nie jest również możliwe odwoływanie do okresów uzupełniających, o których stanowi art. 10 ustawy o emeryturach i rentach i przyjęcie, że przepis art. 58 ust. 4 ustawy ma szerszy zakres zastosowania niż wynika to z jego wykładni językowej. W sytuacji bowiem, gdy wykładnia językowa w sposób wystarczający pozwala zrozumieć treść przepisu, zastosowanie innej wykładni nie jest dopuszczalne (*interpretatio cessat in claris*).

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 7 lutego 2012 r., I UK 276/11 (OSNP 2013 nr 9-10, poz. 113) wypuklił, że w orzecznictwie i doktrynie przyjmuje się, że w państwie prawnym interpretator musi zawsze w pierwszym rzędzie brać pod uwagę językowe znaczenie tekstu prawnego. Wyłącznie w sytuacji, gdy wykładnia językowa przepisu nie daje jednoznacznego wyniku, ustalenie jego znaczenia należy dokonać, odwołując się do pozajęzykowych reguł wykładni (systemowej i funkcjonalnej). Zauważyć przy tym wypada, że przyjęcie swoistego znaczenia tekstu prawnego, ustalonego na podstawie wykładni funkcjonalnej (celowościowej) będzie prowadziło do wykładni rozszerzającej lub zwężającej, zaś przepisy regulujące system zabezpieczenia społecznego ze względu na swoją istotę i konstrukcję podlegają wykładni ścisłej. Nie powinno się więc stosować do nich wykładni celowościowej, funkcjonalnej lub aksjologicznej w opozycji do wykładni językowej, jeżeli ta ostatnia prowadzi do jednoznacznych rezultatów interpretacyjnych. Innymi słowy nie można ich poddawać ani wykładni rozszerzającej, ani zwężającej, modyfikując wyczerpująco i kazuistycznie określone przez ustawodawcę uprawnienia do świadczeń (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 9 listopada 1999 r., II UKN 187/99, OSNAPiUS 2001 nr 4, poz. 121; z dnia 16 sierpnia 2005 r., I UK 378/04, OSNP 2006 nr 13-14, poz. 218; z dnia 23 października 2006 r., I UK 128/06, OSNP 2007 nr 23-24, poz. 359; z dnia 4 marca 2008 r., I UK 239/07, OSNP 2009 nr 7-8, poz. 103; z dnia 19 maja 2009 r., III UK 6/09, LEX nr 509028).

Z powyższych względów Sąd Najwyższy na zasadzie art. 398¹⁵ k.p.c. w związku z art. 108 § 2 k.p.c. oraz art. 398²¹ k.p.c. orzekł jak w sentencji.

kc